

RYSZARD SKRZYNIARZ
Lublin

NAJSTARSZE PRÓBY TŁUMACZENIA BIBLII
NA JĘZYK POLSKI
W KAZANIACH ŚWIĘTOKRZYSKICH

Na przestrzeni ponad dwóch tysięcy lat od powstania pierwszego przekładu *Septuaginty* (III-II w. przed Chrystusem)¹ stosowano wiele metod tłumaczenia Biblii na różne języki narodowe. Mimo licznych technik przekładu, jak do tej pory, nie udało się stworzyć kongenialnego przekładu. Biblia jest dziełem wyjątkowym i trudnym do tłumaczenia. Powstawała stopniowo w różnych warunkach, pisana przez licznych autorów. Najstarsze fragmenty Starego Testamentu mogły powstać już ok. XII-X w. przed Chrystusem, lecz większość ksiąg datuje się na V-II w. przed Chrystusem². Nowy Testament niemal w całości został spisany w 2. poł. I w. po Chrystusie³. Biblia zawiera różne rodzaje literackie oraz właściwą księdze natchnionej teologię, a zarazem jest wytworem kultury i czasów, w których powstała. Rozległa tematyka Biblii wymaga od tłumacza znajomości nie tylko języków biblijnych (hebrajski, grecki i aramejski), ale również realiów tamtych czasów, a także świadomości, że jest to księga Bosko-ludzka, spisana pod natchnieniem⁴.

¹ Ks. J. Szlag a, *Biblia*, [w:] H. Lang k a m m e r OFM. *Słownik biblijny*, Katowice 1989³, s. 34.

² S. Ł a c h, *Biblia*, II. *Powstanie*, A. *Stary Testament*, [w:] *Encyklopedia Katolicka*, II, pod red. F. Gryglewicz a, R. Łukaszyka, Z. Sułowskiego, Lublin 1976, kol. 379-384.

³ H. L a n g k a m m e r, *Biblia*, II. *Powstanie*, B. *Nowy Testament*, tamże, kol. 384-389.

⁴ Ks. J. K u d a s i e w i c z, *Biblia, historia, nauka*, Kraków 1986, s. 21 nn.

Poczynając od najstarszych przekładów: greckich – *Septuaginty (LXX)*, *Akwili*, *Teodocjona*, *Symmacha*, *Heksapli*, aramejskich *Targumów*, syryjskiego *Peszitty* czy łacińskich – *Vetus latina*, a przede wszystkim *Wulgaty* św. Hieronima⁵, były one adaptacją tekstu biblijnego do kultury danej epoki, kraju, narodu i środowiska. Szczególny rodzaj adaptacji wykształcił się w średniowiecznej Europie w związku ze wzrastającym rozpowszechnianiem się Biblii. Weszła ona do kultury europejskiej, stając się w ciągu średniowiecza najważniejszym źródłem teologii, nauki, literatury i sztuki⁶

Od V w. Europa posługiwała się głównie przekładem łacińskim Biblii zwanym *Wulgatą*. W ciągu wieków pogłębiające się różnice między tekstem *Wulgaty* a żywym językiem spowodowały, iż na początku IX stulecia czytane teksty biblijne przestały być zrozumiałe dla słuchaczy. Dlatego też synod w Tours w 813 r. zarządził, aby biskupi głoszący w niedzielę homilię wiernym tłumaczyli ją na język ludowy – „in rusticam romanam linguam aut theodiscam”⁷ W tym też czasie powstały pierwsze tłumaczenia fragmentów ksiąg biblijnych na języki ludowe w celach duszpasterskich. Częściowe przekłady tekstów biblijnych na dialekty niemieckie znane były już w VIII w. Najstarszego tłumaczenia *Psałterza* na język francuski dokonano ok. 1100 r., a pierwszy pełny przekład Biblii, tzw. przekład uniwersytecki, zapisany w dialekcie paryskim, pochodzi z połowy XIII wieku⁸

Zainteresowanie Biblią w średniowieczu wy pływało z jednej strony ze studium jej w środowiskach naukowych⁹, z drugiej – z tłumaczenia jej na języki ludowe, z zamiarem udostępnienia szerokim rzeszom wiernych. Biblię przekładano na lokalne dialekty, wykorzystując ją w liturgii, kaznodziejstwie i katechezie¹⁰ Najpopularniejszą formą tłumaczenia Biblii w celu indywidualnej lektury było dostosowanie jej do umysłowości szerokiego

⁵ F. Gryglewicz, *Biblia*, IV *Przekłady*, [w:] *Encyklopedia Katolicka*, t. II, kol. 397 n.

⁶ I. K w i l e c k a, *O swobodnych średniowiecznych przekładach biblijnych (na przykładzie tłumaczeń francuskich, czeskich i polskich)*, „Język Polski”, 58(1978) 88.

⁷ T a ż, *Średniowieczna Biblia francuska a najstarsze zachodniostowiańskie przekłady biblijne*, „Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej”, 18(1979) 210.

⁸ Tamże.

⁹ A. M i c h a l i k, *Od „collatio” opata do „lectio” magistra. O czytaniu Pisma świętego w okresie metodologicznego przełomu XII wieku*, „Tarnowskie Studia Teologiczne”, 12(1993) 153-163. Zob. także: B. S m a l l e y, *The Study of the Bible in the Middle Ages*, Oxford 1984, s. 83-195.

¹⁰ J. de G h e l l i n c k, *L'essor de la littérature latine au XIIe siècle*, Bruxelles 1955, s. 206-230.

odbiorcy. Coraz mniej brano pod uwagę sens literalny Biblii, co doprowadziło do tego, że przy mnożących się tłumaczeniach pojawiły się daleko idące wypaczenia. W związku z rozwojem sekt i nadużywaniem przez nie Biblii Kościół już w XIII w. przyjął postawę wielkiej ostrożności, szczególnie w sprawie przekładów na języki narodowe oraz lektury indywidualnej. Wydawał m.in. akty prohibicyjne o zasięgu terytorialnym (np. list pap. Innocentego III do biskupa Metz z 1199 r., dekrety synodów prowincjalnych w Tuluzie z 1229 r. oraz w Tarragonie z 1234 r.), aby zapobiec błędnym tłumaczeniom Pisma św. i czytaniu takich tekstów podczas liturgii¹¹

Do interpretacji i przepowiadania słowa Bożego byli powołani biskupi i to im Sobór Laterański z 1215 r. polecił, aby wybierali ludzi zdolnych do pełnienia obowiązków kaznodziejskich, dlatego też obok biskupa kazania głosili księża i zakonnicy¹².

Kazania w językach narodowych pojawiły się we wczesnym średniowieczu, stając się sposobem porozumienia duchowieństwa z wiernymi, którzy coraz mniej rozumieli (lub w ogóle) liturgię łacińską. Kazanie było nie tylko formą katechezy i nauki prawd wiary, gromadzącą słuchaczy, lecz także źródłem informacji o świecie, formą kształtowania poglądów i obrazu świata. Kazania, dzieła sztuki sakralnej (malowidła, rzeźby, witraże, płaskorzeźby) oraz misteria służyły do nauczania prawd zawartych w Biblii¹³

*

Po przyjęciu przez Polskę w 966 r. chrześcijaństwa misjonarze uczyli pierwszych zasad wiary po łacinie, ale przede wszystkim w języku zrozumiałym dla nowo ochrzczonych. Przybywający misjonarze uczyli się języka od autochtonów, aby lepiej i pełniej wyjaśniać prawdy wiary, zasady moralne i głosić Ewangelię¹⁴ Słuchacz nie obeznany z pismem i łaciną nie

¹¹ J. K u d a s i e w i c z, *Biblia w duszpasterstwie*, [w:] *Encyklopedia Katolicka*, t. II, kol. 416.

¹² Ks. J. W o l n y, *Kaznodziejstwo*, [w:] *Dzieje teologii katolickiej w Polsce*, t. I: *Średniowiecze*, pod red. bpa M. Rechowicza. Lublin 1974, s. 276.

¹³ A. K. T u r n e r, *Historia piekła*. Gdańsk 1996, s. 77, 98 nn.; B. D a b K a l i n o w s k a, *Biblia pauperum, Biblia ubogich, Biblia picta*, [w:] *Słownik terminologiczny sztuk pięknych*, pod red. K. Kubalskiej-Sulkiewicz [i in.], Warszawa 1996, s. 42.

¹⁴ Ks. J. W o l n y, *Z dziejów katechezy*, [w:] *Dzieje teologii katolickiej w Polsce*, t. I, s. 166-177.

mógł rozumieć opowiadań i przypowieści ze Starego i Nowego Testamentu. Dopiero żywe słowo katechezy w języku polskim – wspomagane gestem, symbolem i obrazem – dawało powolne efekty w procesie chrystianizacji Polski¹⁵

Sprowadzane z Zachodu przez misjonarzy na ziemi polskie księgi Pisma św., homiliarze¹⁶, zbiory hagiograficzne, księgi liturgiczne oraz podręczniki duszpasterskie¹⁷ zawierały wykład wiary, będąc równocześnie prawdziwie wielką literaturą. Księgi te służyły do liturgii i duszpasterstwa, a zarazem stały się podręcznikami do kształcenia kadr przyszłych duszpasterzy.

Chrześcijaństwo niosło z sobą szkołę z jej zawężonym programem starożytnym *artes*, stając się pionierem kultury w społeczeństwie absolutnie niepiśmiennym. Tworzące się po 1000 r. biskupstwa¹⁸, fundacje dla przybywających w XI i XII w. zakonów¹⁹ (benedyktyni, kanonicy regularni, cystersi, bożogrobcy) oraz powstające kolegiaty²⁰ dały pod koniec XII w. początek szkolnictwu²¹. Powstające szkoły katedralne, kolegiackie i klasztorne²² odbiegały poziomem nauczania od tego, jaki był na Zachodzie²³, a legaci papiescy wnosili na synodach skargi o niedostatecznym wykształceniu duchowieństwa. Niski poziom teologicznego wykształcenia duchowień-

¹⁵ T e n ż e, *Tematy z nauczania religijnego w pierwszym okresie chrystianizacji Polski*. „Częstochowskie Studia Teologiczne”, 1(1973) 201-212.

¹⁶ Najstarsze homiliarze znajdujące się w zbiorach polskich pochodzą z VIII w., z przełomu XI i XII w., z 2. poł. XII w. oraz z XIII w. Por. M. S t r a s z e w i c z, *Homiliarze polskie*, [w:] *Encyklopedia Katolicka*, t. VI, pod red. J. Walkusza, S. Janeczka, S. Wielgusa [i in.], Lublin 1993, kol. 1180 n.

¹⁷ Ks. M. T. Z a h a j k i e w i c z, *Teoria duszpasterstwa*, [w:] *Dzieje teologii katolickiej w Polsce*, t. I, s. 214-219.

¹⁸ K. B u c z e k, *Pierwsze biskupstwa polskie*, Kraków 1995; J. S z y m a ń s k i, *Biskupstwa polskie w wiekach średnich. Organizacja i funkcje*, [w:] *Kościół w Polsce*, t. I, pod red. J. Kłoczowskiego, Kraków 1968, s. 127-233.

¹⁹ A. M. W y r w a, *Procesy fundacyjne wielkopolskich klasztorów cysterskich linii altenberskiej*, Poznań 1995, s. 9 n.; J. D o b o s z, *Działalność fundacyjna Kazimierza Sprawiedliwego*, Poznań 1995, s. 63-125.

²⁰ D o b o s z, dz. cyt., s. 63-125.

²¹ A. K a r b o w i a k, *Dzieje wychowania i szkół w Polsce w wiekach średnich od 966 do 1363 roku*, t. I, Petersburg 1898, s. 28-41. Por. bp M. R e c h o w i c z, *Początki i rozwój kultury scholastycznej (do końca XIV wieku)*, [w:] *Dzieje teologii katolickiej w Polsce*, t. I, s. 42-45.

²² Ks. A. P e t r a n i, *Szkolnictwo teologiczne w Polsce*, [w:] *Księga tysiąclecia katolicyzmu w Polsce*, t. I, Lublin 1969, s. 256-258; ks. Z a h a j k i e w i c z, art. cyt., s. 220.

²³ Ks. P e t r a n i, art. cyt., s. 259.

stwa stanowił też zagrożenie dla ewangelizacji i katechizacji ludu. Słaba znajomość prawd wiary, zasad moralnych i Biblii wśród duchowieństwa powodowała, że kaznodziejstwo i katecheza były przesiąknięte legendami, baśniami oraz elementami wierzeń pogańskich²⁴

Czynny udział abpa Henryka Kietlicza wraz z innymi biskupami na Soborze Laterańskim IV (1215)²⁵ nie przyniósł żadnych regulacji prawnych w kwestii teologicznego wykształcenia kleru. Sobór Laterański IV w uchwałach przewidujących kształcenie kleru powołał się na uchwałę Soboru Laterańskiego III (1179) nakazującą utrzymać przy katedrach po dwóch nauczycieli – jednego dla nauk świeckich (*grammaticus*), a drugiego dla nauki Pisma św. i teologii pastoralnej (*theologus*). W Polsce do końca XIII w. wykształcenie duchowieństwa diecezjalnego pozostawiało wiele do życzenia, skoro na synodach legackich polecano, by biskupi na synodach diecezjalnych pouczali kler o artykułach wiary i sakramentach²⁶. Jedynie duchowieństwo, które zdobyło wykształcenie poza granicami kraju²⁷, posiadało dobrą znajomość Biblii i umiejętność jej interpretacji.

Kościół na ziemiach polskich, dostrzegając pilną potrzebę świadomego duszpasterstwa, uregulował to poprzez ustawy synodów prowincjalnych z 1248 i 1285 r. Synod wrocławski z 1248 r. nakazał, aby we wszystkich kościołach prezbiterzy co niedzielę i w święta po Ewangelii odmawiali publicznie w języku ojczystym cały pacierz lub przynajmniej Wyznanie wiary. Na synodzie łęczyckim w 1285 r. nakazano, aby wszyscy prezbiterzy w każdą niedzielę i w święta wykładali w języku polskim Wyznanie wiary, Modlitwę Pańską i Pozdrowienie anielskie. Odpowiednio uzdolnieni mieli wyklądać po polsku Ewangelię i dołączać do tego stosowne nauki²⁸

²⁴ B. K ü r b i s, *O życiu religijnym w Polsce X-XII wieku*, [w:] *Pogranicze i konteksty literatury polskiego średniowiecza*, pod red. T. Michałowskiej. Wrocław 1989, s. 7-54.

²⁵ Na Soborze Laterańskim IV byli obecni: abp Henryk Kietlicz, biskup krakowski Wincenty Kadłubek, biskup wrocławski Barto (Barta), biskup wrocławski Wawrzyniec oraz biskup lubuski Wawrzyniec. Nie byli na Soborze biskup poznański Paweł i biskup płocki Getka. Por. T. S i l n i c k i, *Sobory powszechne a Polska*, Warszawa 1962, s. 40.

²⁶ N. D o m a n ś k i, *Wykształcenie oraz poziom intelektualny duchowieństwa parafialnego w Polsce do Soboru Trydenckiego na tle ustaw synodalnych*, Lublin 1960 (mps – Archiwum KUL).

²⁷ S. K u t r z e b a, *Polacy na studiach w Paryżu w wiekach średnich*, [bmrw.], s. 516-521.

²⁸ *Starodawne prawa polskiego pomniki*, t. 1, wyd. A. Z. Helcel, Warszawa 1856, s. 356 n., § 26; 383, § 3. Por. ks. W o l n y, *Kaznodziejstwo*, s. 281; t e n ż e, *Materiały do nauczania wiary w Polsce średniowiecznej*, „Analecta Cracoviensia”. 27(1995) 653-659.

Kazania w języku polskim głoszone prawdopodobnie już pod koniec XII w., jednak pierwsze zachowane wzmianki o tym pochodzą z początku XIII w. Biskup Iwo Odrowąż w dyplomie erekcyjnym kościoła pod wezw. Maryi Panny w Krakowie z 1226 r. postanowił, że w kościele tym mają być głoszone kazania dla ludu polskiego po polsku²⁹ Dominikanin Wincenty (z Kielc vel Kielczy) wspomina, że głosił ludowi kazania w kościele w Szczepanowicach³⁰. Szczególną rolę w głoszeniu kazań do ludu *in lingua vulgari* odegrały zakony dominikanów, franciszkanów i duchaków³¹. Kazania po polsku głoszone również w obecności książąt oraz ich dworów; tak było np. w 1270 r., kiedy to brat Boguchwał w kościele w Korczynie głosił kazanie w obecności Bolesława Wstydliwego i jego żony Kingi³².

Systematyczny rozwój szkolnictwa, wzrost poziomu intelektualnego (studia uniwersyteckie) wśród duchowieństwa i świeckich³³, potrzeby duszpasterskie, reformy przeprowadzane w łonie Kościoła oraz wzrost świadomości religijnej i narodowej³⁴ doprowadziły do powstania w XIII w. wspaniałych dzieł literatury religijnej i narodowej w języku polskim, których ślady dochowały się do dzisiaj: *Bogurodzica* i *Kazania świętokrzyskie*. W ten sposób Biblia stała się nieodłącznym elementem literatury religijnej okresu średniowiecza – kazań, pieśni, dramatu liturgicznego.

²⁹ *Kodeks dyplomatyczny katedry krakowskiej*, t. II, wyd. F. Piekosiński, Kraków 1883, s. 186 n. Zob. M. R. M a y e n o w a, *Walka o język w życiu i literaturze staropolskiej*, Warszawa 1955, s. 161.

³⁰ *Monumenta Poloniae historica*, t. IV, wyd. A. Bielowski, Lwów 1884, s. 254. Zob. T. W o j c i e c h o w s k i, *O życiu i pismach Wincentego z Kielc*, „Pamiętnik Akademii Umiejętności w Krakowie”, 5(1885) 30.

³¹ *Monumenta Poloniae Vaticana*, t. III, wyd. J. Ptaśnik, Kraków 1914, nr 247. Zob. J. W o l n y, *Uwagi o kaznodziejstwie dominikańskim w Polsce średniowiecznej*, [w:] *Studia nad historią dominikanów w Polsce 1222-1972*, t. I, pod red. J. Kłoczowskiego, Warszawa 1975, s. 543-545.

³² A. B r ü c k n e r, *Literatura religijna w Polsce średniowiecznej. Kazania i pieśni. Szkice literackie i obyczajowe*, t. I, Warszawa 1902, s. 5 n.

³³ K u t r z e b a, dz. cyt., s. 516-521.

³⁴ W początkach XIII w. nastąpił wzrost niezależności duchowieństwa od władzy książęcej, a na gruncie Kościoła rozwinęły się tendencje zjednoczeniowe. Lawinowe germanizowanie się miast, wsi i klasztorów zrodziło „świadomość narodową”, czego efektem było wprowadzenie języka polskiego do szkół i kościołów. Por. D. B o r o w s k a, *Z dziejów jednej legendy. W sprawie genezy kultu św. Stanisława Biskupa*, Warszawa 1950, s. 79; R. G r o d e c k i, *Powstanie polskiej świadomości narodowej*, Katowice 1946; J. R e m b e l i Ń s k i, *Średniowiecze*, t. I, Londyn 1946, s. 178.

*

Autor *Kazań świętokrzyskich* znał doskonale Biblię, gdyż z dużą swobodą operował cytatami z różnych perykop, a cytaty z ksiąg biblijnych podane w języku polskim, podobnie jak tekst kazań, zadziwiają mistrzostwem formy i pięknem języka.

Autor *Kazań* cytując fragment Pieśni nad Pieśniami: „Surge, propera, amica mea, et veni” (Pnp 2, 10), tłumaczył ten tekst następująco: *Wstań, pośpiej się, milułka moja, i pojedź!*³⁵ Jest to „po dzień dzisiejszy najpiękniejsze tłumaczenie tego wersetu na język polski”³⁶ Kaznodzieja w tym tekście doskonale oddał jego treść pięknym językiem literackim.

„Ubi est, qui natus est rex Judeorum?” (Mt 2, 2) autor *Kazań* tłumaczył: *Gdzie jeść teć, jenże się narodził krol żydowski?*³⁷

„Viderunt oculi mei salutare tuum” (Łk 2, 30) kaznodzieja przełożył następująco: *Widziele oczy moi zbawienie twoje toczu syna twego*³⁸ oraz *Widziele oczy moi zbawienie twoje*³⁹

W tekstach tych autor oddał nie tylko treść, ale i zadbał o ich piękno literackie.

Tekst św. Łukasza (Łk 2, 12): „Invenerunt eum pannis involutum et positum in presepio” kaznodzieja tłumaczył następująco: *Należli ji, p<ieluszkami...> ogarnienego a w jaskłkach położonego*⁴⁰ Tłumaczenie to jest pełne swobody. Nie jest ono jednak nawiązaniem do przedstawień inscenizacji Bożonarodzeniowych, nazwanych później jasełkami, a zapoczątkowanych we wczesnym średniowieczu i spopularyzowanych przez franciszkanów⁴¹ Autor bardziej oparł się na tekście Ewangelii według św. Łukasza, w której jest mowa, iż Maryja porodziła Syna, owinęła Go w pieluszki i położyła w żłobie (Łk 2, 7. 12. 16). Słowo „jaska” wywodzi się

³⁵ Cytaty opracowałem na podstawie tekstu wydanego w: *Kazania t. zw. świętokrzyskie*, wyd. J. Łoś, W. Semkowicz, Kraków 1934 (dalej cyt.: Kśw.), s. 27-33 – por. Kazanie II na dzień św. Katarzyny, br 3.

³⁶ K w i l e c k a, *O swobodnych* [...], s. 95.

³⁷ Kśw. – Kazanie V na święto Trzech Króli, cv 21-22.

³⁸ Kśw. – Kazanie VI na dzień Oczyszczenia N. P. M., dv 5-6.

³⁹ Kśw. – Kazanie VI na dzień Oczyszczenia N. P. M., dv 13.

⁴⁰ Kśw. – Kazanie IV na dzień Bożego Narodzenia, cr 33-34.

⁴¹ J. B a r t m i ń s k i, *Jasełka*, [w:] *Encyklopedia Katolicka*, t. VII, pod red. S. Wielgusa, J. Duchniewskiego, M. Daniluka [i in.], Lublin 1997, kol. 1059 n.

od czeskiego *jašli* – jeść⁴² Syn Boży został złożony na „jastkach” – jedzeniu dla zwierząt (sianie)⁴³

Autor cytując Apokalipsę (10, 1-2), część tekstu zapisał po łacinie, a część po polsku: *Quod angelus habebat apertum librum. [...] widziech, angiela bożego s nieb<a sle>ciew, postawi prawą nogę na morzy a le<wą na ziemi>*⁴⁴

W innym miejscu kaznodzieja podał za św. Łukaszem (Łk 18, 35): „Caecus se<debat secus viam, mendicans.>”; tłumacząc ten tekst, podał jego egzegezę: *Ślepy, bo na będące dobro nie glądał. Siedziesz, bo w dob<rze wrzemiennem lubował;> podle drogi, bo czego jemu było dōić, nie pam<iętał; żebrzący, bo u sie>bie nics dobrego nie imiał*⁴⁵ Należy zauważyć, iż każda z tych postaw ma swój wydźwięk teologiczny i stanowi niezależny obraz, w którym kaznodzieja danej postawie przyporządkował odpowiednią słabość.

W Kazaniu na Boże Narodzenie autor pisząc: „[...] in descensu Corrozaim ululatum contricionis hostes audierunt: fugite et salvate animas vestras” powołał się na słowa Jeremiasza (Jr 48, 5-6): „[...] in descensu Oronaim hostes ululatum contricionis audierunt: Fugite, salvate animas vestras, et eritis quasi myricae in deserto” Przy objaśnianiu tego tekstu autor dokonał jego interpretacji, podając go w następującej wersji: *Występując z miasta Corrozaim nieprzyjaciele, to są diabli, wrodzy człowieka grzesznego, głos są, skruszenia ustyszeli: Pośpieszcie się, a kamoć na s<uszy będziecie sie>dzieć, iżbyście dusze wasze z-d-ręki wrogów waszych d<iabłów zwol>ni-li*⁴⁶ W średniowieczu pojęcie geografii biblijnej nie było znane, dlatego też autor zamienił „Oronaim” na „Corrozaim” Było to prawdopodobnie spowodowane złym tekstem w oryginale lub sugestią innych części Pisma św., w których nazwa „Corozain” występuje⁴⁷ W tekście tym autor dla lepszego zrozumienia sensu i możliwości śledzenia wątku całej wypowiedzi dokonał komentarza teologicznego: *nieprzyjaciele, to są diabli, wrodzy człowieka grzesznego.*

W innych tekstach Pisma św. autor dokonał streszczenia.

⁴² A. B r ü c k n e r, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Warszawa 1993, s. 200.

⁴³ R. S k r z y n i a r z, „Kazania świętokrzyskie” jako świadectwo kerygmy średniowiecznego Kościoła polskiego (mps).

⁴⁴ Kśw. – Kazanie I na dzień św. Michała, ar 15-17.

⁴⁵ Kśw. – Kazanie II na dzień św. Katarzyny, br 21-23.

⁴⁶ Kśw. – Kazanie IV na dzień Bożego Narodzenia, cr 7-11.

⁴⁷ Por. Mt 11, 21; Łk 10, 13: „Vae tibi Corozain”

<p>[...] <ży>dowskiego <w jego>mieście wszel(?) słowa krola wszemogącego i <mowi krol pogań>ski do krola Ezechiasza, krola żydowskiego, i do lud<a jego...> awiem, prawi, pwacie w moc Boga waszego, wadzący <się s mocą krola moc>niejszego. Usłyszew to krol Ezechiasz i wszyciek lud jego, sieks<zy odzienie i> kając idziecą, pśpieszycą się do kościoła na modlitwę przed Boga wszemogącego i poczęcą się modlić, iżby je Bog zbawił ot mocy krola pogańskiego. Tegdyż nagle Bog ustuszał modlitwę ludu śmier<nego i postął...> jim na pomoc angieła swego świętego, jenże anieł cs<ny s nieba sleciew i> (s)stąpił, prawi anieł boży w zastępy pogańskiego <krola, pobit...> we sborze asyrskiem, to je pogańskiem, sto tysięcy <ośmdziesiąt ty>sięcy i pięć tysięcy luda pogańskiego⁴⁸</p>	<p>„Misit autem rex Assyriorum Tharthan et Rabsaris et Rabsacen de Lachis ad regem Ezechiam cum manu valida Jerusalem [...] Egressus est autem ad eos Eliacim [...] et Sobna [...] et Joahe [...] Dixitque ad eos Rabsaces: Loquimini Ezechiae: Heac dicit rex magnus, rex Assyriorum: Quae est ista fiducia, qua niteris? [...] In quo confidis, ut audeas rebellare? [...] Quod si dixeritis mihi: In Domino Deo nostro habemus fiduciam: nonne iste est, cuius abstulit Ezechias excelsa et altaria? [...] Quae cum audisset Ezechias rex, scidit vestimenta sua et opertus est sacco, ingressusque est domum Domini [...] et oravit: [...] salvos nos fac de manus eius [...] Factum est igitur in nocte illa, venit angelus Domini et percussit in castris Assyriorum centum octoginta quinque millia”</p>	<p>„[...] misit Sennacherib [...] ad Ezechiam regem Juda et ad omnem populum, qui erat in urbe, dicens: [...] In quo habentes fiduciam sedetis in Jerusalem? [...] Si enim nullus potuit deus [...] liberare populum suum de manu mea [...] nec Deus vester poterit eruere vos de manu mea [...] Oraverunt igitur Ezechias rex et Isaias [...] Et misit Dominus angelum, qui percussit [...] principem exercitus regis Assyriorum”</p>
Kśw., ar 1-11	2 Krl 18-19	2 Krn 32, 9-21

Jest to polskie streszczenie tekstu z 2 Księgi Królewskiej (18, 17-20. 22; 19. 1. 15. 19. 35) lub podobnego miejsca występującego w 2 Księdze Kronik (32, 9-21).

Następne streszczenie po polsku z Księgi Sędziów (2, 1-5) zostało przez autora oddane bardzo swobodnie.

⁴⁸ Kśw. – Kazanie I na dzień św. Michała, ar 1-11.

<p><i>Cum <que loqueretur angelus> Domini omnia verba hec ad filios Israel, elevaverunt <ipsi vocem suam et> fleverunt. Angiel, święty (s)stąpił do Galaa ku synom israelskim. Galaa wyprawia się miasto płwiących, to je nieustawicstwo ludzi grzesznych i zmo<wił to> słowo: Sam, przez mię przysiągł jeśm, iż wam chociał <jeśm podać zi>emię wrogow waszych, iżbyście ku jich bogom <nie chodzili; to>go jeście nie uczynili, ale potępiwszy Boga waszego <wszemogącego, pogańskim> bogom modłę jeście wzdawali, przeto, dam was <wrogom waszym> i w jich włodanie. A gdaż, angiel znowił ta wszyt<ka słowa, z>aplakachą, wszem sircem i obietnicę Bogu wzdachą, <iżby... Bog> się nad nimi smitował⁴⁹</i></p>	<p>„Ascenditque angelus Domini de Galgalis ad Locum fluentium et ait: Eduxi vos Aegypto et introduxi in terram, pro qua iuravi patribus vestris; et pollicitus sum, ut non facerem irritum pactum meum vobiscum in sempiternum, ita dumtaxam, ut non feriretis foedus cum habitatoribus terrae huius, sed aras eorum subverteretis; et nolulistis audire vocem meam. Cur hoc fecistis? Quam ob rem nolui delere eos a facie vestra, ut habeatis hostes et dii eorum sint vobis in ruinam. Cumque loqueretur angelus Domini hec verba ad omnes filios Israel, elevaverunt ipsi vocem suam et fleverunt. Et vocatum est nomen loci illius: Locus fluentium sive lacrymarum; immolaveruntque ibi histias Domino”</p>
Kśw., av 4-13	Sdz 2, 1-5

autor Kazanń zmienil „Galgalis” na „Galaa”, ktorej nazwe etymologicznie bjaśnil „fluentium” jako „płwiących”, tzn. płynących, nie pozostających na jednym miejscu, chwiejnych. Błąd w nazwie był prawdopodobnie spowodowany źle przepisany m tekstem łacińskim. Natomiast dla podkreślenia nieabilności mieszkańców Galgalis autor prawdopodobnie celowo użył słowa „płwiących”. Aby nie obarczać słuchacza całymi passusami Pisma św., autor okonał zgrabnego, aczkolwiek dość swobodnego streszczenia tekstu.

Autor w Kazaniu na dzień Oczyszczenia Najświętszej Panny Maryi, stosując miejsca paralelne, wskazał różne objawienia chwały Boga, znajdujące się

Piśmie św.: *Rozmaite widzenie natlazimy w świętem pisani Boga wszemogącego: owa ji pirzwej widzial Habraham pod obrazem trzy męży po drodze łącego (Rdz 18, 1-3); a wtore ji widzial Mojżesz we krzu potającego Wj 3, 1-5); a trzecie ji widzial Ezechiel na wysokiem stolcy siedzącego Ez 1, 26-28); a czwarte ji widzial święty Jan pod obrazem barańca śmierzego (Ap 4, 2-11 – 5, 1-14); a piąte ji widzial tećto ociec święty Symeon od ołpceniem człowicz<ym...> (Łk 2, 28-32)⁵⁰* Z tego fragmentu widać,

⁴⁹ Kśw. – Kazanie I na dzień św. Michała, av 4-13.

⁵⁰ Kśw. – Kazanie VI na dzień Oczyszczenia N. P. M., dv 14-19.

iż kaznodzieja doskonale był obeznany z tekstem Pisma św. i wspaniale potrafił dobrać odpowiednie miejsca, aby osiągnąć zamierzony cel, który postawił przy realizacji tej homilii.

Tekst: *krol twój idzie tobie*⁵¹ jest tłumaczeniem prawdopodobnie tekstu z Ewangelii św. Mateusza: „Ecce rex tuus veni tibi” (Mt 21, 5), lub z Księgi Zachariasza: „Ecce rex tuus veniet tibi iustus et salvator” (Za 9, 9), będącym prawie dosłownym oddaniem wersji łacińskiej.

W tłumaczeniu Biblii na język polski zadziwia bogactwo treści teologicznej i literacka trafność ich przekazu. Teksty biblijne autor tłumaczył z dużym kunsztem, starając się oddać nie tylko ich teologię, ale także ich piękno literackie. Doskonale znał Stary i Nowy Testament, np. powołując się na rzadko cytowane przez kaznodziejów księgi: Księgę Hioba (41, 25) i Pierwszy List do Tymoteusza (6, 14-16). Umiejętnie dobierając odpowiednie perykopy przy pisaniu homilii, kaznodzieja czerpał z nieprzebranego źródła, jakim jest Biblia. W kazaniach widoczny jest wysoki kunszt stylistyczno-językowy, będący efektem swobodnego operowania zasadami stylu *ars dic-tandi*, a przeniesionego z łacińskiej prozy artystycznej na język polski⁵²

Reasumując należy podkreślić, że tłumaczenie tekstów biblijnych w *Kazaniach świętokrzyskich* cechuje wspaniały język literacki przy zachowaniu sensu literalnego i teologicznego, z uwzględnieniem egzegezy tekstu. *Kazania* napisane przez trzynastowiecznego autora odznaczają się wysokim kunsztem literacko-teologicznym i były przeznaczone przede wszystkim dla słuchacza wykształconego i obeznanego z teologią i Pismem św.

THE EARLIEST TRANSLATIONS OF THE BIBLE INTO POLISH IN KAZANIA ŚWIĘTOKRZYSKIE [ŚWIĘTOKRZYSKIE SERMONS]

S u m m a r y

The *Kazania świętokrzyskie* were written in the 13th century, a wonderful work of religious and national literature in the Polish language. They were the fruit of the systematic development of education, growth of the intellectual level among the clergy and the laity,

⁵¹ Kśw. – Kazanie IV na dzień Bożego Narodzenia, cv 14.

⁵² E. O s t r o w s k a, *O artyzmie polskich średniowiecznych zabytków językowych (Bogurodzica, Kazania świętokrzyskie, „Postuchajcie, bracia miła”)*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego”, 154, Prace Językoznawcze, 20(1967) 66-108; T. M i c h a ł o w s k a, *Średniowiecze*, Warszawa 1995, s. 301-310.

pastoral needs, reforms within the Church in Poland, and a growth of religious and national awareness.

The author of *Kazania świętokrzyskie* had a perfect knowledge of the Bible, for it is with great liberty that he handled quotations from various pericopes, and the quotations from the biblical books in Polish, like the text of the sermons, amazed readers with their form and with the beauty of their language.

The translations of the biblical texts into Polish in *Kazania świętokrzyskie* are characterized by their excellent literary language, retaining the literal and theological sense. The *Kazania*, written by a 13th-century preacher, are characterized by excellent literary and theological artistry. They were, first of all, designed for congregations well-educated and conversant with theology and the Bible.

Translated by Jan Kłos